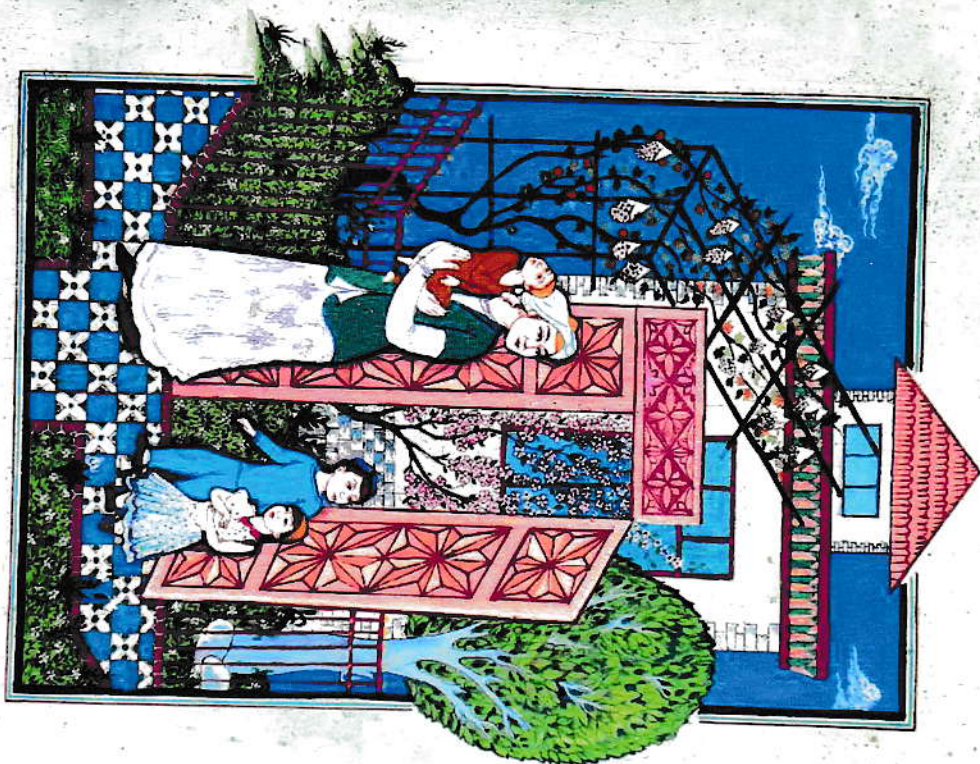

ERKIN JABBOROV

КОМПОЗИТСИЯ

Книга да
возвраще
указанног

Количество
выдач

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

ERKIN JABBOROV

KOMPOZITSIYA

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
to'monidan oliy o'quv yurtlarining bakalavriat ta'lim yo'nalishi
talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan.*

Toshkent
"Innovatsiya-Ziyo"
2021

UO'K: 73.76
KBK: 85.14
J 31

Erkin Jabborov.

Kompozitsiya /darslik /. - Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2021, 156 b.

Mazkur darslik oliy ta'lim muassasasi "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" yo'nalishi uchun yozilgan bo'lib, tasviriy san'atning yetakchi bo'g'ini hisoblangan **kompozitsiya** fan dasturi bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni yoritib berish maqsad qilib qo'yilgan. Rangtasvir, plakat, kitob bezagi kompozitsiyasi, turlari, elementlari, ishlash bosqichlari va qoidalari to'g'risida fikr yuritilib, kompozitsiya yaratish tartiblari haqida ma'lumot berilgan.

Kompozitsiya darsligi yosh pedagog-rassomlarni tayyorlash, mahoratini oshirish, ijodkorlikni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, rangli rasmlar va illyustratsiyalar bilan to'ldirilgan.

Ushbu darslik oliy pedagogika o'quv yurtlarining bakalavr talabalariga mo'ljal-langan, undan yosh rassomlar, soha pedagoglari va tasviriy san'atga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

O'zbekiston xalq rassomi, professor
R.A.Xudayberganovning umumiy tahriri ostida

Taqrizchilar:
M.Toshmurodov

O'zbekiston san'at arbobi, K. Behzod nomidagi
Milliy rassomlik va dizayn instituti Mahobatli rangtasvir kafedrası professori

I.Kamolov

Qarshi davlat universiteti Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan nashrga tavsia etilgan.

ISBN 978-9943-7258-5-0

© E. Jabborov, 2021.

© "Innovatsiya-Ziyo", 2021.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

KIRISH

Inson tabiatdan rassomdir. U o'z hayotida ko'rgan, bilgan narsalarini, voqealarni boshqalar bilan baham ko'rishga, o'zi ko'rgan go'zal tabiatni, inson go'zalligini ta'riflashga, tavsiflashga intiladi.

Kompozitsiya fanini o'zlashtirishda zaruriy bilimlar va amaliy malakalarga ega bo'lishi haqida yo'l-yo'riq ko'rsatiladi. Kompozitsiya fani murakkab bo'lib, bo'lajak rassom uchun juda muhim hisoblanib, doimiy izlanishga, mashq qilishga undaydi.

Kompozitsiya fani bilan faqat rassomlargina shug'ullanmay, balki yozuvchilar, bastakorlar, dramaturglar, arxitektorlar, umuman barcha san'atkorlar shug'ul-lanib keladilar.

Kompozitsiya fani atrof borliqni tasvirda umumlashtirishga, ma'nosini tushunishga o'rgatadi va havas uyg'otadi. Har kuni u kuzatayotgan va his qilgan narsalarni badiiy obrazlarda aks ettirishga o'rgatadi.

"Kompozitsiya" fani malakali badiiy asar kompozitsion qurilishini o'rgatuvchi fan sifatida zaruriyati katta. Kompozitsiyani o'rganishda bosqichma-bosqich maqsadli metodologik asosda plastik shakl yechimini murakkablashtirib amalga oshiriladi.

Kompozitsiyani o'rganish jarayonida o'quv kursi vazifalarining mavzusi bo'yicha asar eskizi va, shuningdek, o'quv jarayonidagi etyud, chizmatasvir, rangtasvir ustida ish olib borishni nazarda tutadi.

Kompozitsiya mavzusi ustida ishlash jarayonida mavzu g'oyasini ochib berish uchun chizmatasvir, qoralamalar, natura etyudlari kabi to'plangan ashyolardan foydalanish katta ahamiyatga ega. Kompozitsiyadan fikrlash qobiliyatini o'stirishda mustaqil ishlash katta rol o'ynaydi. U nafaqat o'qish jarayonining davomi bo'lib qolmay, balki bo'lajak rassomning shaxsiy qobiliyatini o'stiradi va borliqni kuzatishda ijodiy qobiliyatini oshiradi.

"Kompozitsiya" fanini o'qitishdan maqsad – talabalarda rangtasvir kompozitsiyasini yaratishda turli usul, qoidalardan

foydalanish yo'llarini o'rgatishdan iboratdir. Bo'lg'usi ijodkor mutaxassislar tasviriy san'atning realistik maktab an'alarini o'rganish, hamda rivojlantirishda hozirgi zamon tasviriy san'ati yangi pog'onalarini egallash, yaratilgan asarlarni badiiy ta'sirchanligini anglash, his etish va uning badiiy g'oyasini oshirish, rivojlantirish yo'nalishlarini belgilab olish bo'yicha nazariy-amaliy bilimlarni shakllantirishdan iboratdir. Mavzuli kartina yaratishda kompozitsiya muhim ahamiyatga ega. Rassom ijod etayotgandagina, bevosita san'at asarlari yaratayotgandagina san'atkor bo'lib qolmay, u san'at asarlarini idrok etayotganida ham ijodkor ekanligini tushunish zaruriyati tug'iladi. Buning uchun esa fikr, g'oyani qandaydir tartibda ifodalash, tasvirlash tartib-qoidalariga kompozitsiya fani katta yordam beradi. Shuning uchun qo'llanmada kompozitsiya asosi, uning vositalari, kompozitsiya elementlari va boshqalar haqida bayon qilishga harakat qilindi.

Kompozitsiya fanniing asosiy maqsadi obrazli va ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish, hayotdagi go'zallikni, yangilikni, ilg'orlikni ko'ra bilishni tarbiyalash jarayonidan iborat.

Kompozitsiya vositalarini o'rganishga katta e'tibor qaratib, uning plastik formasini badiiy obrazlarda ochib berishdagi ahamiyatini talabaga tushuntirish, dunyodagi yetuk badiiy asarlarni tahlil qilish asosida olib boriladi. Badiiy asar g'oyasini ochib berishda qo'llangan kompozitsiya vositalarini tushunishga ko'nikma hosil qilinadi.

Kompozitsiyani o'rganish badiiy asar yaratish ustida ishlashning ayrim bosqichlari ahamiyatini tushunishni, biron bir fikr orqali mazmunli badiiy asar yaratish ko'nikmasi hosil qilishning muhim bosqichi bo'lib qolishi kerak. Plastik badiiy obraz yaratishda g'oya va tuyg'u birligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kompozitsiyani o'rganishda dastlabki o'quv mashg'ulotlardan boshlab kompozitsiya qonun-qoidalari, bajarish bosqichlari, borliqni shartli obrazlarda yechish, tasvirlash usuli va uslublarni izchillik bilan o'rganish muhim hisoblanadi.

I BOB. TASVIRIY SAN'AT

1.1. Fan haqida

Kompozitsiya vositalarini o'rganishga katta e'tibor qaratib, uning plastik formasini badiiy obrazlarda ochib berishdagi ahamiyati talabaga tushuntiriladi.

O'qish jarayoni dunyodagi yetuk badiiy asarlar va xalq san'ati asarlarini tahlil qilish asosida olib boriladi. Badiiy asar g'oyasini ochib berishda qo'llangan kompozitsiya vositalarini tushunishga ko'nikma hosil qilinadi.

Rangtasvir san'ati asarining kompozitsiyasida asosiy g'oyalarini ochib berish o'quv – mashq eskizida shakllar, odam qiyofalari, planlar orqali ko'rsatish lozim bo'ladi.

Kompozitsiya dasturining keyingi bosqichlarida o'quvchi asta-sekin plastik va zamonaviy uslublarni bilan tanishtirib boriladi. Shuningdek, kompozitsiya vazifalari murakkablashib, malakaviy bitiruv ishi kompleks eskizi darajasiga olib chiqiladi.

Kompozitsiya fani o'quv jarayonida rangtasvir, chizmatasvir, kompozitsiya asoslari, ashyoda ishlash, rangtasvir texnika va texnologiyasi, adabiyot, tarix, ximiya kabi fanlar bilan uzviy bog'langan holda davom ettiriladi.

Talabalar dastgohli rangtasvir san'ati kompozitsiyasi ustida ishlash davomida kompozitsiya vositalaridan foydalanib, uning asosiy g'oyasi va asar mazmunini ochib beradilar.

Rassomlar o'z ustida mustaqil ishlashni tarbiyalash katta ahamiyatga ega. Chunki bo'lajak asar kompozitsiyasini hamma vaqt uning tuzilishi asosini o'rganishdan boshlanadi.

Kompozitsiya mazmunini ochib berish davomida bir qancha kompleks vazifalar bajariladi va amalga oshiriladi. Ishchi eskiz ko'rigi ustaxonalarda o'qituvchi yordamida tahlil qilib boriladi.

1.2. Tasviriy san'at

Rangtasvir san'ati – tasviriy san'atning bir turidir. Unda real hayotdagi narsa va hodisalar mato, qog'oz, fanera, karton qog'ozi, bino devori va boshqa narsalarda bo'yoqlar bilan tasvirlanadi. Rangtasvir san'ati juda qadimdan mavjud. Bu san'at ibtidoiy odamlar yashash uchun kurashda tosh qurollar ishlata boshlagan paytlarda paydo bo'lgan.

Ibtidoiy odam toshda rang-barang bo'yoqlar bilan hayvonlarning, o'simliklarning xarakterli belgilarini aks ettirishga intilgan.

Rassom bo'yoqlar va maxsus usullar yordamida jismning qavariqligini, makonli hajmini yaratadi (*1-rasm*).

Rangtasvir san'ati asosan beshta asosiy elementdan iboratdir. Bu elementlar buyum shaklini, rangini, yoritilishini, yasalgan materialini, tasvirlana-yotgan narsaning qanday sharoit va muhitda ekanini tasvirlashda namoyon bo'ladi.

1-rasm. Toshdagi surat.

Rangtasvir san'atning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, unda rassom mavjud vositalar yordamida narsa shaklini va perspektivasini, rangi va materialini, psixologik holati va anatomik tuzilishini va hokazolarni tasvirlaydi.

Rassom o'zi yaratayotgan badiiy obrazida hayot qonunlarini, unga o'z munosabatini ifodalashga intiladi. Tasviriy san'at asari adabiy asardan shunisi bilan farq qiladiki, u faqat tomosha qilish orqali idrok qilinadi, chunki surat matoning bir tomoniga ishlanadi, u bir qarashda, bir yo'la idrok etiladi.

Bir qarashda idrok etiladigan asarni yaratishda rassomga katta yordam beradigan narsa asar kompozitsiyasidir, ya'ni asar

kompozitsiyasi shunday quriladiki, unda alohida inson qomati va narsalar bir-biriga bog'lanib ketadi. Natijada muallif fikri tomoshabinga yaxshi yetib boradi. Tasviriy san'at asarlarida kalorit – nafis ranglarning o'ziga xos uyg'unlashuvi – ritm, proporsiya, rang – havo perspektivasi va hokazolar ham katta ahamiyatga ega.

Rang – tasviriy san'atning jonidir. Badiiy asarning hissiy, ma'noviy, emotsional tasvirini oshirishda rangning roli nihoyatda kattadir.

Tasviriy san'at asarlari o'z xususiyatiga ko'ra dastgohli rangtasvir, mahobatli (monumental) rangtasvir, dekorativ va miniatyuraga bo'linadi.

Mahobatli (monumental) san'at arxitektura va haykaltaroshlik bilan bog'liq holda yaratiladi. Uning mavzusi va mazmuni badiiy fikrning ulug'vorligi belgilaydi, unda o'tkinchi mavzu emas, balki xalq hayotidagi muhim voqealar tasvirlanadi. Mahobatli rangtasvir san'ati kompozitsiyaning aniqligi, puxtaligi, koloritining umumlashmaligi, kompozitsiyasining har tomondan ko'rishga qulayligi bilan farqlanadi. Bunga Rafael-ning "Afina maktabi" (Vatikan) devoriy rasmi, Ch.Axmarovning Alisher Navoiy nomidagi Opera va balet teatri foyesiga "Xamsa" mavzusidagi devoriy rasmlari misol bo'la oladi¹. Mahobatli rangtasvir san'atining asosiy vazifasi xonalarni bezashdir (*2-rasm*).

Ularni alohida pannolarda ishlab, keyin bino interyerlariga o'rnatish ham mumkin. Devorga ishlanadigan nafis tasviriy naqshning mavzusi va syujet xarakteri rassomning dunyoqarashi va binoning qanday maqsadda foydalanishiga bog'liq.

Miniatyura nafis tasviriy san'at bizningcha, nafis ishlanganligi, o'lchami kichikligi bilan farq qiladi. Ammo uning nomi kichikligi va nafisligidan emas, balki qadim zamonda qo'lyozma kitoblardagi bosh harflar bo'yaladigan qazil bo'yoqdan olingan. Miniatyurada rassomlarning tasvirlaydigan asosiy obyekti portret hisoblangan.

¹CH.Axmarov. G'.G'ulom nashr. T.; 1979.